

ISSN (print) 2708-7530

Наукові перспективи № 7(25) 2022

УДК:[373.2:[316.61:305]]:930.85

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-428-436](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-428-436)

Карнаух Леся Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла, вул. Садова, 28, м. Умань, тел.: (047) 443-45-33, <https://orcid.org/0000000170842973>

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Гендерна парадигма є відображенням соціального і культурного розвитку соціуму і людини в ньому. Проблема гендерної рівності особистості значною мірою визначається соціальними очікуваннями, особливостями культури, традицій, виховання в контексті історичного розвитку суспільства. Аналіз генезису гендерних досліджень в контексті суспільно-історичного розвитку суспільства окреслює витоки сучасних проблем гендерної рівності особистості та педагогічні складові цієї проблематики. Розкриті загальні тенденції філософських, суспільних та педагогічних досліджень в руслі гендерної проблематики за допомогою методів системно-структурного аналізу, порівняння, узагальнення педагогічних, етнографічних наукових джерел. Досліджено суспільно-історичний аспект розвитку суспільства, в межах якого відбувалося становлення гендерної рівності. Охарактеризовано феміністичні установки, які мають діаметрально протилежні положення по відношенню до патріархальних. Виокремлено етапи розвитку гендерної рівності. Виявлено взаємозалежність між рівнем розвитку суспільства та проявами гендерної дискримінації загалом та процесом виникнення гендерної рівності зокрема. Аналіз різних джерел дає підстави стверджувати, що у різні історичні періоди розвитку суспільства ставлення до жінок змінювалося. Історично-педагогічний та філософський аналіз окреслює соціальні і культурні особливості феномену розвитку гендерної рівності. Проаналізовані дослідження дають змогу дійти висновків про те, що розвиток суспільства обумовив ускладнення сфер життєдіяльності та взаємин чоловіків і жінок та вплинув на процес виникнення та декларування рівноправних гендерних стосунків.

Ключові слова: гендерна рівність, гендер, взаємини, чоловік, жінка., суспільство.

Karnau kh Lesia Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy of Child Development of Pavlo Tychyna, Uman State Pedagogical University, Uman, <https://orcid.org/0000-0001-7084-2973>

THEORETICAL ANALYSIS OF GENDER EQUALITY IN THE HISTORY OF SOCIETY DEVELOPMENT

Abstract. Gender paradigm is a reflection of the social and cultural development of society and human in it. The problem of gender equality of personality is to a large extent determined by social expectations, features of culture, traditions, upbringing in the context of historical development of society. Analysis of the genesis of gender studies in the context of social-and-historical development of society outlines the origins of modern problems of gender equality of personality and pedagogical components of this problem. General tendencies of philosophical, social and pedagogical studies in the line of gender perspective by means of methods of the system-and-structural analysis, comparison, generalization of pedagogical, ethnographic scientific sources were revealed. Social-and-historical aspect of the development of society within which the formation of gender equality took place was studied. Feminist settings having diametrically opposite positions in relation to patriarchal ones were characterized. The stages of development of gender equality were distinguished. Interdependence between the level of society development and the manifestations of gender discrimination in general and the process of occurrence of gender equality in particular was revealed. Analysis of different sources gave grounds to affirm that the attitude towards women in different historical periods of society development changed. Historical-and-pedagogical and philosophical analysis outlined the social and cultural peculiarities of the phenomenon of gender equality development. Analyzed studies made it possible to conclude that society development caused complications of the spheres of life and relations between men and women and influenced the process of emergence and declaration of equal gender relations.

Keywords: gender equality, gender, relations, man, woman, society.

Постановка проблеми. Гендерна парадигма відображає систему уявлень та цінностей, видозміну та історичний шлях розуміння відносин чоловіка та жінки. Ця проблема наявна в дослідженнях провідних філософів та педагогів всіх етапів розвитку суспільства. В їхніх дослідженнях прослідковується основоположна думка про те, що розвиток суспільства обумовлює ускладнення сфер життєдіяльності та взаємин чоловіків і жінок та впливає на процеси зникнення гендерної дискримінації та виникнення рівноправних гендерних стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед доробку українських дослідників слід виділити роботи І. Жеребкіної, С. Жеребкіна, О. Забужко, Н. Зборовської, Н. Лавриненко, Л. Малес, С. Павличко, М. Рубчак, І. Тарасенко, Н. Чухим, Н. Хамітова та ін. Загалом, вони сходяться на думці, що гендерна парадигма відображає систему уявлень про гендерні стосунки, а також їх

видозміну, історичний шлях, заради досягнення ідеального обґрунтування. Історія розвитку суспільства відображає розуміння трансформацій гендерних взаємин між чоловіком та жінкою

Мета статті – проаналізувати проблематику гендерної рівності в історичному контексті розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Проблема гендерної рівності є вельми популярною серед сучасних філософів, соціологів, психологів тощо. Рефлексія новітньої європейської філософії щодо гендеру бере свої витoki в античній культурі.

Одним із перших філософів, що поставив це питання на рівень філософської рефлексії, що не позбавлена впливу міфологічного світогляду, був Платон [11]. Саме його вважають автором поширеного нині поняття «андрогін», який поєднує в своєму змісті сильно виражені фемінні (жіночі) та маскуліні (чоловічі) риси в одній особистості. Згідно його поглядів, стать виникла в результаті розриву андрогіна, що була цілісної істоти, яка складалася з чоловічої та жіночої половин. Андрогіни мали по дві голови, чотири ноги і чотири руки. Ці особи були дуже сильними та могли чинити опір богам. Зевс вирішив розділити їх навпіл, створивши у такий спосіб чоловіка і жінку. Тому людина може подолати стать, лише знайшовши свою половину. Лише через любов чоловіка та жінки, на думку Платона, долається розірваність та відчуженість людського буття.

Платон писав про те, що жінка створена із душ самих грішних і нерозумних чоловіків. Крім того він виступав за скасування моногамної сім'ї, визнання всіх жінок спільними для чоловіків, відокремлення дітей від батьків та про необхідність суспільної форми їх виховання. Викликає подив його думка про те, що всі жінки повинні бути спільними, а батьки не мають знати своїх дітей, так як і діти своїх батьків.

Отже Платон займає суперечливі позиції: з одного боку чоловіки і жінки створені подібними і мають ту ж саму сутнісну природу, з іншого – чоловіки духовні від народження; а статева відмінність між чоловіками і жінками визначає різні соціальні ролі [3, 30].

У філософії Аристотеля залежність жіночого начала від чоловічого ще більше зростає. Головною рисою, що властива жінкам «від природи», мислитель вважав нездатність домінувати. Так Аристотель порівнював стосунки чоловіка з жінкою як стосунки між господарем і рабом. Співвідносячи чоловічу енергію з жіночою, він асоціював чоловічу матерію із силою, енергією та домінантністю, а жіноче начало – з пасивною, підпорядкованою формою взаємодії, що призводить і до відмінностей поведінки та схильності жінок до виконання домашньої роботи, покірності, поміркованості і скромності [12, 53].

За Аристотелем, будь-яка жінка представляє собою незавершену чоловічу істоту, а розвиток жінки є незавершеним. Чоловіче і жіноче існують «як

елементи культурно-символічних рядів: чоловіче – раціональне, духовне і божественне, культурне, жіноче – чуттєве, гріховне, природне і чуттєве. Відтак Аристотель сформував ідею ієрархії статей.

Ці ідеї знайшли втілення у Давній Греції, де жінок вважали громадянами «другого сорту», майном чоловіків, які не мали політичних прав, перебували під цілковитим домінуванням чоловіків своєї родини [4, 25]. Для давніх греків жінка лише виконувала роль «гiни», тобто народжувала дітей. Більше того в суспільстві існувала група жінок, яка належала одночасно всім громадянам, незалежно від сімейного стану. Для духовної насолоди у чоловіків були гієродули – священні рабині у храмах. Їх з дитинства навчали співам, грі на арфі та танцям. Часто храми у якості подарунків отримували таких рабинь від представників заможних верств населення [4, 25].

Натомість у давньослов'янському пантеоні одне із основних місць більшості богів посідала Лада – богиня краси, кохання і одруження. Наречені приносили їй квіти, живих птахів, мед і янголи. Не менш важливим у становленні ментальних настанов українця був міфологічний архетип Богині-Матері. Він став основою етичної домінанти українського національного характеру. Архетип «Магна-Матір» пов'язаний з культом Великої Богині, який виник ще у трипільські часи і тривав до початку ХХ століття, злившись пізніше з культом Богородиці [8, 77]. Осередком культу архетипу «Магна-Матір» була родина. Мати відігравала основну роль у вихованні дітей, виразно домінувала у родинному житті. А родинне життя сприяло формуванню таких рис характеру, як доброта, лагідність, ніжність, м'якість, сердечність та виховувало «жіночу настанову» до зовнішнього світу. Тобто ще на ранніх стадіях розвитку української нації ці архетипи позбавляли агресивної активності світосприймальні настанови українців.

Проте ще до ХІХ століття можна говорити про певну гендерну нерівність жінок в українському суспільстві. Про цей факт свідчить звичай влаштовувати щороку весняні ярмарки на дівчат, що був поширений серед українців Закарпаття. Етнограф Зенон Кузеля так описував цей звичай: «На кожний ярмарок сходяться причепурені дівчата з матерями, що вже на виданні. Вони ставали рядами біля моста, а хлопці, які часто приходили з далеких сіл, проходили повз них, приглядалися та знайомилися з дівчатами. Такі знайомства часто закінчувалися вінчанням [7, 228].

У період середньовіччя диференціація чоловіків і жінок здійснювався на основі релігійних уявлень про плинність всього тілесного та вічність духовного. Слід відмітити, що саме в цей період посилюється патріархальна філософська традиція. Патріархальний устрій утверджується як порядок, створений Всевишнім, в якому чоловіки панують, а жінки підкоряються [2, 12.].

І тільки в філософії епохи Відродження, а пізніше – Просвітництва принципи інтелектуальної і суспільної нерівноправності вперше були поставлені під сумнів. До прибічників цього підходу можемо віднести просвітителя Жан-Жака Руссо, філософів Імануїла Канта, Артура Шопенгауера. Цікавим в цей період є положення про специфічний статевий диморфізм: раціональність чоловіка має доповнюватись емоційною жінкою, тобто чоловіче і жіноче начало не протиставляються, а, співіснуючи разом, становлять єдине досконале ціле [14, 27].

До слова слід зазначити що кінця XIX століття диференціація людства на чоловіків і жінок здійснювалася згідно біологічних зумовленостей.

Лише феміністична теорія, яка сформувалася у XIX столітті, дала поштовх до розвитку гендерних досліджень у гуманітарних науках, зокрема у психолого-педагогічних дослідженнях. Ця філософська феміністична концепція є основою суспільного руху, спрямованого на забезпечення повноти прав жінок, їх рівноправності з чоловіками в усіх сферах життя. Цей рух в певній мірі вплинув на виокремлення гендерних досліджень як самостійного напрямку в гуманітарних та психолого-педагогічних науках.

У формуванні ідеології жіночого руху важливе значення відіграла праця англійського діяча, філософа Джона-Стюарта Мілля «Підпорядкування жінки», яка визнана «Біблією фемінізму» [9, 365]. Він вважав, що шлях до загальнолюдського вдосконалення має будуватися на засадах рівноправності обох статей, забезпечення жінок правом на освіту, економічну і соціальну незалежність, підвищення статусу жінки в суспільстві, а жіноча стать заслуговує на краще ставлення в суспільстві.

Загалом зародження фемінізму і феміністичного руху тісно переплітається з ідеєю емансипації (emancipation – звільнення від залежності) як процесу соціальної мобільності жінок, пов'язаним з їхньою соціальною диференціацією як окремої соціальної групи (зі своїми інтересами, відмінними від інтересів сім'ї, роду, дітей) і виходом жінок із приватної сфери у публічну.

На межі XIX-XX століття у Європі намітився прогрес у статусі жінки в суспільстві, про що свідчить право неодружених забезпечених жінок вступати до університетів, володіти власністю, а також розпоряджатися правом голосу на виборах, а до початку Другої світової війни виборчі права отримали жінки в 25 країнах світу.

До слова саме фемінізму можна завдячити за відмову суспільства від жахливих практик стосовно жінки в деяких культурах: зокрема бинтування ніг дівчаткам у Китаї та носіння замалого взуття з метою зменшення розміру ноги, бо це вважалося еталоном краси, або відмова від обряду «саті» в Індії, суть якого полягала у підляганню спалюванню вдів разом з її померлими чоловіками згідно ритуальної традиції.

Зупинимось на характеристиці феміністичних установок, які мають діаметрально протилежні положення по відношенню до патріархальних:

- 1) неприйняття у сім'ї поділу обов'язків на чоловічі та жіночі у сфері виховання дітей та розподілу побутових обов'язків;
- 2) орієнтування жінки на професійні досягнення, кар'єрний зріст, розвиток власних здібностей та прагнення до самореалізації;
- 3) культивування образу ідеалу жінки як активної, спрямованої на самореалізацію, що прагне незалежності і свободи у різних сферах діяльності;
- 4) заперечення біологічного фактору як основоположного для визнання підпорядкованого становища жінки;
- 5) максимальне прагнення до рівності батьків у житті і вихованні дітей;
- 6) осуд ставлення до жінки як до суб'єкта експлуатації та насильства;
- 7) бажання змін у суспільній ролі жінки і розуміння важливості діяльності;
- 8) надання переваги сімейним відносинам, які не зобов'язують жінку всю себе віддавати турботі про інших [6].

Ще однією яскравою представницею феміністичної думки є М. Уоллстоункрафт і її робота «Захист» [13]. Вона доводить, що вся система виховання жінки призводить її до недоліків, за які вона найбільше піддається нападам. Починаючи з раннього дитинства, дівчат навчають вдалому застосуванню хитрості, показної слухняності, м'якості характеру і наслідування дитячого стилю поведінки. Це призводить до домінування чоловіків. Жінка не створена спеціально для того, щоб подобатись чоловікові, а є незалежною особистістю, вважала дослідниця. Оскільки інтелектуальні здібності чоловіків і жінок однакові від природи, вони повинні однаково використовувати ці здатності.

II етап фемінізму припадає на 60-80 роки ХХ століття і відзначається публікацією знакової книги французької письменниці Сімони де Бовуар «Друга стаття», в якій засуджено та проаналізовано різні форми контролю і експлуатації жінок [1]. Ця книга дає змогу жінці точно уявлення про себе як рівноправну особу. Саме С. Бовуар показала в «Другій статті», що чоловік і все чоловіче розуміється як норма, як дещо нейтральне й універсальне: гендерна асиметрія, поставивши на п'єдестал чоловіка, у становище абсолюта, вивела жінку на маргінес.

На початку 90 років ХХ століття розпочався третій етап фемінізму, що пов'язаний із загальносвітовими тенденціями – розвитком ЗМІ, глобалізацією суспільства, виникненням соціальних мереж та мобільного зв'язку. Використання терміна «гендер» дало змогу перевести аналіз відносин між чоловіками і жінками з біологічного рівня на соціальний; відмовитися від

постулату про природне призначення статей; показати, що поняття «стать» є таким самим стратифікаційним, як «клас» і «раса» .

Відтак протягом ХХ початку ХХІ сторіччя жінки відвоювали право повноцінно займатися медициною, наукою, правом, військовою справою тощо.

В цей період з'явилася плеяда видатних лікарки. Перша в Італії жінка-лікарка Марія Монтессорі ушавилася своїми підходами в педагогіці та дієвими програмами для дітей із нейропсихологічними патологіями. Американська фармакологиня Гертруда Елайон отримала Нобелівську премію з фізіології і медицини та займалась пошуком ліків проти раку, відкрила низку препаратів, як-от, ацикловір. Наша співвітчизниця Груня Сухарева започаткувала дитячу психіатрію і вперше в науковій літературі описала дитячий аутизм у 1925 році. Таким чином, якщо узагальнити наявні в історії філософії і культури та міждисциплінарних досліджень ідеї осмислення статі, то можна сказати, що сучасні уявлення про маскуліність і фемінність є наслідком складного і неоднозначного процесу [5, 27].

Біологічний детермінізм, який в історичному контексті розвитку суспільства був доміантним для пояснення місця жінки і чоловіка у суспільстві, змінився на пріоритет соціокультурних чинників, які спричинили подолання статевої нерівності у всіх сферах суспільного життя.

А формування нової гендерної парадигми сприяє формуванню нового світогляду а це, своєю чергою, призведе до принципово нових стосунків, нового набору ціннісних орієнтацій та подолання соціальної та культурної кризи в майбутньому [3, 31]. Гендер є характеристикою соціальної, а не біологічної приналежності до певного виду людей, що характеризується певними рольовими характеристиками та особливостями поведінки певної групи [10]

Відомі жінки захоплюють, вражають, викликають повагу. Вони вкотре нагадують, що справжня сила людини криється не у її статевій приналежності.

Висновки. Процеси модернізації стрімко увірвалися у розмірене життя українських жінок кінця ХІХ століття, радикально змінюючи їхні соціальні ролі, повсякденне буття, систему цінностей, світогляд, сфери діяльності. Визначним є те, що не зважаючи на тяжкі умови (війни, голод, ув'язнення), жінки знаходили в собі сили пристосовуватись, змінюватись, виживати, перемагати та змінювати світ навколо на краще. Тобто жінка в українському суспільстві відіграє паритетну роль під девізом гендерної рівності: «Ми різні,але ми рівні».

Література:

1. Бовуар С. Друга стать : в 2 т. [пер. з франц. Н.Воробйової, П.Воробйова, Я.Собко. Т.1 6 Основа,1994.390 с

2. Гендерні дослідження :прикладні аспекти : монографія / В.П. Кравець, Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи та ін.]; за наук. ред.. В.П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2013. С.12.
3. Демків Тетяна. Гендерна проблематика та антропологічні горизонти : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції 26-27 травня 2011 року. Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2011. 136 с.
4. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності. Підручник. Київ: Академвидав, 2009 С.25.
5. Ємець Н.А., Мельник О.Є Сучасна гендерна парадигма: історико-філософський аналіз. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія* №1 (90). 2017 С.27-33.
6. Кравець В. Гендерна педагогіка : [навчальний посібник]. Тернопіль : Джура, 2005. 440 с.
7. Кузеля З. Народна духовна культура: [Народні звичаї, народна мистецька творчість] . Енциклопедія українознавства. Заг. частина. Перевид. в Україні. К., 1994. С. 228—239
8. Львовчикіна А.М. Етнопсихологія: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002 – С. 77-99.
9. Міл, Джон Стюарт. Про свободу: Есе / Пер. з англ. К: Основи, 2001. С. 365-393
10. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. К. : КІС, 2004 536 с.
11. Платон. Держава. К. : Основи, 2005.
12. Саксонхаус А. Аристотель: несовершенные мужчины. Иерархия и пределы политики . Феминистская критика и ревизия истории политической философии. [Сост. : М. Шенли, К. Пейтмен ; под. ред.. Н. Блохиной; пер. с англ.] М.: РОССПЭН, 2005 С.53-8].
13. Уолстоункрофт М.В. Защита прав женщин. Феминизм : проза, мемуары, письма. М. : Прогресс, Литера, 1992. С.24-38
14. Чухим Н. Теорії статевого диморфізму у філософії Просвітництва. *Філософська думка*. 2001. №1. С. 27-55

References:

1. Bovuar, S. (1994). *Druha stat: v 2 t. [Other sex: in 2 volumes]*. (Vols.1). (N.Vorobiova, P.Vorobiov, Ya.Sobko. Trans). Osnova. [in Russian].
2. Kravets, V.P., Hovorun, T.V., Kikinedzhi, O.M. et al. (2013). *Henderni doslidzhennia: prykladni aspekty [Gender studies: applied aspects]*. V.P. Kravets (Ed). Ternopil: Navchalna knyha. Bohdan [in Ukrainian].
3. Demkiv, T. (2011). *Henderna problematyka ta antropologichni horyzonty [Gender issues and anthropological horizons]*. *Proceedings of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*, (p.136) Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» [in Ukrainian].
4. Didenko, S.V., Kozlova, O.S. *Psykhologhiia seksualnosti. [Psychology of sexuality]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
5. Yemets, N.A., & Melnyk O. (2017). *Suchasna henderna paradyhma: istoryko-filosofskyi analiz [Modern gender paradigm: historical and philosophical analysis]*. *Problemy sotsialnoi roboty: filosofiia, psykhologhiia, sotsiolohiia - Problems of social work: philosophy, psychology, sociology, 1 (90)*, 27-33 [in Ukrainian].
6. Kravets, V. (2005). *Henderna pedahohika [Gender pedagogy]*. Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].
7. Kuzelia, Z. (1994). *Narodna dukhovna kultura: [Narodni zvychai, narodna mystetska tvorchist]*. *Entsyklopediia ukrainoznavstva. [Folk spiritual culture: [Folk customs, folk art]*. *Encyclopedia of Ukrainian Studies*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Liovochkina, A.M. (2002). *Etnopsykhologhiia [Ethnopsychology]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
9. Mil, John Stuart. (2001). *Pro svobodu [About freedom]*. (Trans). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
10. *Osnovy teorii henderu [Basics of gender theory]*. (2004). Kyiv: KIS [in Ukrainian].

11. Plato. (2005). *Derzhava [State]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
12. Saxonhouse, A. (2005). *Aristotel: nesovershennyye muzhchiny. Ierarkhiya i predely politiki. Feministskaya kritika i reviziya istorii politicheskoi filosofii [Aristotle: imperfect men. Hierarchy and limits of politics. Feminist criticism and revision of the history of political philosophy]*. N. Blokhina (Ed). (Trans). Moscow: ROSSPEN [in Russian].
13. Wollstonecraft, M.V. (1992). *Zashchita prav zhenshchin. Feminizm : proza, memuary, pisma [A vindication of the rights of woman. Feminism: prose, memoirs, letters]*. Moscow: Prohress, Litera [in Russian].
14. Chukhym, N. (2001). *Teorii statevoho dymorfizmu u filosofii Prosvitnytstva [Theories of sexual dimorphism in the philosophy of the Enlightenment]*. *Filosofska dumka – Philosophical thought*, 1, 27-55 [in Ukrainian].

